

5. A Pécsi Disputa indítékai: Dán Róbert történésznek van egy tetszetős elmélete, amely szerint a két rivalizáló kereskedőváros konkurenciális harcában a tolnaiak az eretnokség vádjával embargó alá akarták vetni a pécsieket. Ez azonban képtelenség. A kereskedők akarták a két város kapcsolatát, felküldik Tolnai Decsi Gáspárhoz a pécsieket, hogy megpróbálják az egyházi tilalmat feloldatni, hogy tovább kereskedhessenek. A vitának egyházi indítéka volt. Először is az, hogy a nagy-harsányi tragédia következményei megmutatták, hogy a török uralom a keresztények közötti harcot nem engedi meg. Ezért a hercegszöllősi kánonokkal megtiltja a református egyházvezetés a hitvitákat. Az viszont tagadhatatlan, hogy az unitáriusok szívósan terjeszkednek Baranyában, még a XVI. század végefele is. Igen valószínű, hogy Tolnán, ahol már 1574-ben is létezett egy kisebb unitárius csoport, remélték, hogy Tolnán is megvetheti lábát egy erősebb egyházközség. Emiatt a fenyegető veszély miatt próbálta kizárni Tolnai Decsi Gáspár gyülekezetéből az unitáriusokat, megerősödve a kánonok határozataival. Ezt az ostromzárát akarták a pécsiek Válaszúti vezetésével áttörni. Ez azonban végső fokon nem sikerült. Csak annyit értek el, hogy tanításukról az eretnek bélyeget Skaricza levette.

6. A Pécsi Disputa értéke unitárius szempontból: Gyakorlatban igazolták az 1568. évi tordai országgyűlési törvény realitását. Bizonyították, hogy az egyházaknak lehet keresztényi szeretetben és egyetértésben élni. Így a Disputa a lelkiismereti szabadság törvényének végrehajtási utasítása. Dávid Ferenc mártírságával béklyóba szorított unitarizmusnak szabad és továbbfejlődés életfeltételeit megteremtette és élt is vele. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az ott felbukkanó hitelvek kéziratban megjelennek a kolozsvári főiskolán is, mint teológiai jegyzetek. Végezetül pedig életképpé tette a baranyai — tolnai — somogyi unitárius missziót, egészen az erőszakos fölszámolásáig, sőt tovább is, mert számos adat bukkan fel az unitárius gondolat tizennyolcadik századi továbbéléséről, lelkészek, értelmiségiek, sőt a falusi emberek között is.

Dr. Vernes Gyula

A PÉCSI DISPUTA EMLÉKE

Amíg Pécssett a másfél évszázados magyarpusztító török uralmat számos emlék őrzi (Gázi Kaszim dzsámija, Jakováli Hasszán dzsámija a minarettel, Idrisz baba türbéje, Memi pasa fürdője stb.), addig mindezeig semmi sem emlékeztetett arra, hogy a török hódoltság idején elsősorban a város többségét alkotó unitárius lakosság volt a magyar lét őrzője. Végre most, a török uralom idején a keresztény felekezetek által egyedül használni engedélyezett, a város falain kívüli Mindenszentek templom falán, négy évszázad után emléktábla hirdeti: e templom falai között folyt le a Válaszúti György unitárius prédikátor szervezte hitvita, melyet a történelem és a magyar irodalomtörténet „Pécsi Disputa” néven ismer, s amelynek anyagát ízes magyar nyelven Válaszúti György örökítette meg. E tettelvel egyik legértékesebb irodalmi emlékünk megalkotójává vált.

Talán nem eléggé ismert, hogy az erdélyi fejedelemség területén a Báthoriak idején, az unitárius egyházat alapító Dávid Ferenc 1579-ben bekövetkezett mártírhalála után, a lelkiismereti szabadságot, az egyházak közötti toleranciát hirdető egyház hívei egyre fokozódó megpróbáltatásoknak voltak kitéve. Ugyanakkor a tö-

rök hódoltsági területen, Baranyában és Pécs városában az akkor még antitrinitáriusnak nevezett felekezetnek jelentős szellemi központja alakult ki, mely Jászberényi György, és a később a nagyharsányi hitvita végeredményeként kivégzett Alvinczi György tudományszervező közreműködésével olyan jelentős iskolát is tartott fenn, ahová más keresztény felekezetek hívei is szívesen járták gyermekeiket.

Válaszúti György, tíz évvel Dávid Ferenc halála után, Pécsen szervezte meg Skaricza Máté nagyhírű ráckevei református prédikátorral azt a hitvitát, mely emelkedett szellemével, toleráns magatartásával messze kiemelkedett a kor hitvitái közül, és hosszú időkre példát mutatott. A pécsi unitárius szellemi központban működött közel két éven át Bogáti Fazakas Miklós zsoltáíró, unitárius lelkész is, s részben az itteni rendkívül termékeny működése alapján írja róla Nemeskürty István irodalomtörténetében, hogy ő volt a Balassi Bálintot megelőző idők legnagyobb magyar lírikus költője.

A „Pécsi Disputa” létrejötte körülményeinek, a Magyar Tudományos Akadémia által nemrég kiadott hitvita anyagának, tartalma és nyelvi sajátosságainak ismertetése messze meghaladná az emléktábla avatását ismertető e rövid megemlékezés kereteit, éppen úgy, mint a pécsi és baranyai unitáriusság későbbi sorsáról szóló annyira várt tanulmány megírása és közzététele is. Sajnos szomorú tény, hogy az unitáriusok jelenléte hazánk délnyugati részén talán a szélesebb népi gyökerek hiánya folytán, majd főleg a török uralom megszűnését követően a hitújítás ellen egyre türelmetlenebb ellenreformáció hatásának eredményeként a pécsi és baranyai unitáriusság sorsa megpecsételődött. Radanay Mátyás Ignác római katolikus püspök működése idején, 1687 és 1703 között az unitáriusokat áttérésre kényszerítették, imaházait felszámolták és emléküket is kiirtották. Még a közelmúltban is jelen voltam olyan előadáson, ahol Radanay püspök legfőbb érdemeként említették, hogy keménykezű működésével sikerült elérnie az unitáriusok, az „eretnek szekta” végleges felszámolását az ország eme területén.

Történelmünk és egyházunk múltjának megbecsülését jelenti, hogy a pécsi Városszépítő és Városvédő Egyesület kezdeményezésére és a pécsi szórványegyház-községünk közreműködésével sikerült maradandó emléket állítani a „Pécsi Disputa” színhelyeül szolgáló, most római katolikus templom külső homlokzatán.

Az emléktábla szövegének megfogalmazásához az Egyesület kikérte szórványunk véleményét. A római katolikus püspöki hivatalban megtartott értekezleten az érdekelt egyházak vezetői és a különböző hivatalos szervek képviselői kisebb kiegészítésekkel elfogadták az általunk javasolt szöveget, mely Válaszúti György szerepét megfelelően hangsúlyozta az eredetileg elképzelt, de az unitárius egyháznak a Pécsi Disputa létrejöttével kapcsolatos érdemét mellőző szöveggel szemben.

Az emléktábla katolikus templom falán való elhelyezéséhez természetesen szükséges volt a püspöki engedély megadása. Hálával gondolunk Mayer Mihály megyéspüspök emelkedett szellemű állásfoglalására, mellyel az unitárius múltat őrző emléktábla elhelyezéséhez nem csupán hozzájárult, hanem személyesen is részt vett meglehangú beszéddel az emléktábla avatásán.

A felavatott emléktábla szövege és képe:

A török hódoltság korában, István római katolikus plébános működése idején, a keresztény felekezetek közösen használták a templomot.

1588-ban itt volt a színhelye a

PÉCSI DISPUTA

néven ismert, írásban is megörökített hitvitának

Válaszúti György pécsi unitárius prédikátor,

jeles irodalmi emlékünkné megalkotója és

Skaricza Máté költő és történetíró ráckevei

református prédikátor között.

1988.

P.V.V.E.

A Városvédő és Városszépítő Egyesület az emléktábla avatásának időpontját 1993. augusztus 1. napjára tűzte ki, amikor magyarországi konferenciájuk alkalmával lehetőség nyílt arra, hogy egyházunk szervezésében az „International Religious Fellowship” nevű ifjúsági szervezet tagjai részt vehessenek, s így az emléktábla megkoszorúzásával az nemzetközi jelleget is nyerjen.

Szinte az utolsó napokban adminisztratív engedélyezési okokból úgy volt, hogy az emléktábla elhelyezése és így annak felavatása elmarad. De nem kis nehézségek árán sikerült az akadályokat éppen szórványunknak elhárítania s így az avatás az eredeti időpontban pécsi híveink és nagyszámú érdeklődő részvételével méltó keretek között megtörténhetett.

Az emléktáblát az érdekelt egyházak részéről Mayer Mihály pécsi megyéspüspök, dr. Kovács Lajos unitárius püspök és dr. Nagy Tibor református püspök-helyettes avatták fel. A pécsi Városvédő és Városszépítő Egyesület részéről dr. Márton István elnök és dr. Vargha Dezső a helytörténeti szakosztály vezetője méltatták az 1588-as esemény jelentőségét. Az avatási ünnepség vendége volt egyházunk képviselőjében ifj. Bartók Béla főgondnok és ifj. Bencze Márton egyházi titkár, továbbá dr. Bigner Miklós köztársasági megbízott, a pécsi önkormányzat képviselőjében pedig dr. Farkas Károly jegyző. A nyolctagú kolozsvári küldöttség tagjai voltak: dr. Erdő János püspök-helyettes, dr. Szabó Árpád, a Protestáns Teológiai Intézet rektora, Szabó Zoltán az egyházi központ titkára és neje, valamint Farkas Dénes lelkész-főlevéltáros.

Az avatási ünnepség színvonalát fokozta a pécsi Székesegyház Bárdos Lajos kórusának közreműködése, Pécsi Rita vezényletével. Az avatási ünnepségről esti adásban a televízió és a rádió is megemlékezett.

Az emléktáblát Keresztes Béla tervezte és Kassai József kőfaragó mester kivitelezte.

Az avatást követően a Városháza közgyűlési termében nyilvános emlékülésre került sor. Előadói voltak: dr. Benda Kálmán akadémikus, dr. Erdő János püspök-helyettes, Szász János szórványlelkész és dr. Szita László főlevéltáros. Nagy örömmünkre szolgálna, ha az előadott történelmi tanulmányok, — esetleg a „Pécsi Disputa” alapjául szolgáló teológiai problémáinak és irodalmi jelentőségének tudományos feldolgozásával egyházunk kiadványaként könyvalakban is megjelenne.

Az emlékülést a vendégek fogadása követte, melynek szponzorálójá a Fordan cég volt. A fogadáson dr. Kovács Lajos püspök mondott köszönetet a Városvédő és Városszépítő Egyesület kezdeményezéséért és küldöttségük szíves fogadtatásáért. A pécsi unitáriusság különös köszönete illeti meg dr. Vargha Dezsőt, az Egyesület hely-történeti szakosztályának vezetőjét, aki fáradhatatlan szervezője volt az egyházunk számára nagyjelentőségű emléktábla megvalósításának.

Hálátlanok lennénk, ha unitárius híveink sorából ki nem emelnék Bandi András fiatal hívünk munkásságát, aki lelkes és fáradhatatlan segítők volt az emléktáblával kapcsolatban felmerült nehézségek elhárításában.

Hálát adok Istennek, hogy a pécsi szórványegyházközösségben sok évtizedes tevékenységem megkoronázásaként akkor, amikor előrehaladott koromra tekintettel az aktív egyházi tevékenységtől visszavonulni készülök, tevékeny részese lehettem annak, hogy pécsi unitárius múltunk emléke méltó módon megörökíttessék.

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

Kovács István

ÚJONNAN KELL SZÜLETNETEK!

Jn 3, 7

Különös egy történet ez, amelyről ma — a reformáció ünnepén beszélni fogok nektek. A Szentírást alaposabban ismerők — az ún. avatottak — számára ismerős ugyan ez a történet, de azért mégsem árt feleleveníteni. Mondanivalója gazdag és örökérvényű jézusi üzenetet hordoz. A kút vize annál tisztább s üdítőbb, minél többször merítünk belőle. Ez az igazság az evangélium forrásvidékén is érvényes.

Volt egy Nikodémus nevű farizeus, a zsidók egyik vezető embere. Ez az ember egyik éjjel elment Jézushoz. Hogy miért ment Jézushoz éjjel? Nem tudni pontosan. A kérdésre több elképzelés, illetve magyarázat kínálkozik feleletként. Valószínű azért ment éjjel — lopakodva, titkon —, mert nem akarta, hogy mások meglássák. De az is meglehet, hogy azon az éjjelen érett meg erre a lelke, és úgy érezte: ez a találkozás nem halogatható tovább. A fogfájás is este, éjszaka tör reánk, és úgy érezzük: nem halogatható tovább az orvossal való találkozás...

Mindkét elképzelés valószínűnek tűnik. Egy biztos: ez a mi emberünk nem ment készületlenül Jézushoz. Ha lopakodtál valaha éjszaka, titkon a sötétben, akkor tudod, hogy Nikodémusnak is a torkában dobogott a szíve. Közben úgy gondolta, hogy megérkezve mond majd valami szépet, valami hízeltgőt Jézusnak, aki a maga rendjén megdicséri majd merészségéért és okosságáért. Nem rajta múlt, hogy nem így történt!

Nikodémus így szólt Jézushoz: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki sem tudja megtenni azokat a jeleket, amelyeket te teszel, ha nincs veled az Isten”. De Nikodémus számítása „nem jött be”, mert Jézus — szinte érthetetlen módon —, mintha nem is hallotta volna a dicséretet, a hízeltgő bókot, ezt válaszolta: „Bizony, bizony, mondom néked: ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát”. Én ezt így értelmezem, „fordítom le” a ma nyelvére: Az, hogy eljöttél hozzám és szépeket mondasz nekem, az még kevés! Ahhoz, hogy valóban közel kerülj hozzám és tanításomhoz, ahhoz újjá kell születned! Ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát.

Egyszerre kényelmetlen, nehéz helyzetbe került a mi emberünk, és Nikodémus elkezd értetlenkedni, akadékoskodni. Ezt kérdezte Jézustól: „Hogyan születhet az ember öreg léte? Bemehet-e anyja méhébe és megszülethetik-e ismét?” Jézus nem lehet azonban ilyen értetlenkedéssel megteveszteni, „átverni”! Ezt kérdezte Nikodémustól: „Te tanítója vagy Izraelnek, és ezt nem tudod?” — Elképzelve is átérezzük, milyen kényelmetlen helyzet! Hogyan? Te, Izrael tanítója, az iskolázott, művelt írástudó és a hit kérdéseiben jártas ember, nem tudod, hogy miről van szó?! — Milyen kényelmetlen és megszégyenítő helyzet, amikor épp a „hit tanító”, a